

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity

e-ISSN: 2587-1854, OMUİFD HAZİRAN 2023, 54: 73-96

Cerh ve Ta'dîl İlminde Kesîrû'l-Galat Kavramı

The Concept of Kathir al-Galaṭ in al-Jarḥ wa al-Ta'dîl

Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer KALKAN YORULMAZ¹

¹Istanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul

· nilufer.yorulmaz@istanbul.edu.tr · ORCID > 0000-0002-6191-8072

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 27 Mart/March 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 12 Haziran/June 2023

Yıl/Year: 2023 | **Sayı – Issue:** 54 | **Sayfa/Pages:** 73-96

Atf/Cite as: Kalkan Yorulmaz, N. "Cerh ve Ta'dîl İlminde Kesîrû'l-Galat Kavramı" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 54, Haziran 2023: 73-96.

CERH VE TA'DİL İLMİNDE KESİRÜ'L-GALAT KAVRAMI

ÖZ

Bir isnadın sıhhatinin tespitinde en önemli kriterlerden biri râvînin hadis rivâyeti açısından ehil olup olmadığı belirlenmesidir. Cerh ve ta'dil ilminde ise râvînin ehliyetinin belirlenmesi için adâlet ve zabt durumunun tespit edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla nâkilin adâlet ve zabt durumunun tespitinde bazı kavramların kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlardan beş tanesi râvînin adâletine, beş tanesi ise zabtına delâlet etmektedir. Çalışmamızda ise ilk dönemlerden itibaren kullanılan ancak İbn Hacer (ö. 852/1149) tarafından bir kaide olarak zabt kusurlarından sayılan kesirü'l-galat kavramının ele alınması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda zikri geçen kavramın mahiyeti, özellikleri ve kapsamı öncelikle konuyla ilgili vaz' edilen kaidelerden hareketle anlaşılmaya çalışılacaktır. Ardından ricâl kaynaklarında, kesirü'l-galat diye nitelenen râvîlerin durumlarından hareket edilecektir. Böylece kaide ve pratik arasındaki uyum ortaya konulabileceği gibi usule yansımayan durumların tespiti de yapılabilecektir. Ayrıca bir râvînin kesirü'l-galat diye nitelenmesi için ne kadar çok hata yapması gerektiği nicelik ve nitelik açısından ortaya konulacaktır. Bunun yanında yine râvîlerin kesirü'l-galat diye nitelenmesine sebebiyet veren galatta ısrar, ihtilat gibi zamanla kayıtlı hâller, bazı rivâyetlerde hataya düşme ve ashâbü'l-hadisle bir arada olmama hususu açıklanacaktır. Kavramın bir kaide olarak ele alınışı usul ve ille türü eserler bağlamında yapılmaya çalışılacaktır. Ricâl değerlendirmelerinde ise kesirü'l-galat diye nitelenen râvîler İbn Hacer'in *Tehzîbü't-tehziib* ve *Takrîbü't-tehziib* isimli eserinden hareketle incelenecektir. Ayrıca Mizzi'nin (ö. 749/1348) *Tehzîbü'l-kemâl*'indeki râvîler de kesirü'l-galat kavramı bağlamında incelenecek, akabinde bu râvîlerin cerh ve ta'dil açısından ehliyeti tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Cerh ve Ta'dil, Râvî, Zabıt, Kesirü'l-galat.

THE CONCEPT OF KATHIR AL-GALAT IN AL-JARH WA AL-TA'DİL

ABSTRACT

One of the most important criteria in the evaluation of a hadith isnād is to determine the state of the narrator in terms of hadith transmission. In the science of al-Jarh wa al-Ta'dil, there are many concepts that point to these features, which can be described as the situation of the narrator in terms of dabt and adāla. In our study, it is aimed to deal with the concept of kathir al-ghalat, which is considered as

one of the defects of dabt by Ibn Hajar. While doing this, it will be tried to reveal the characteristics of this concept, such as its nature, features and scope, by determining how it is found in the sources as a rule and by examining the situation of the kathir al-ghalat narrators. Thus, the harmony between the theory and the practice can be revealed, as well as the determination of the situations that are not reflected in the theory. In order to present the concept as a rule, first of all, the works of the usul al-hadith and the *'ilal al-hadith* type were prioritized. The use of this concept in the evaluations of the narrators is a breakdown of the kathir al-ghalat narrators identified in the works of Ibn Hajar (d. 852/1149) named *Tahdhīb al-Tahdhīb* and *Taqrib al-Tahdhīb* and al-Mizzi's (ö. 749/1348) *Tahdhīb al-Kamāl*. Afterwards, the state of these narrators was expanded based on other rijal works, and it has been tried to reach a conclusion.

Keywords: Hadith, al-Jarh wa al-Ta'dil, Narrator, Dabt, Kathir al-ghalat.

GİRİŞ

Kesirü'l-galat kavramı, rivâyetlerinde çokça hataya düşen râvîler için kullanılan ve zabta taalluk eden ta'n noktalarından olan bir cerh terimidir. Aynı zamanda "fuhşü'l-galat" diye de tabir edilen bu ifadenin ilişkili olduğu bir diğer kavram ise "kabih galat"tır. Nitekim kaynaklarda bu üç kavramın birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Ancak râvînin hadis rivâyetinde ehil olup olmadığının tespitinde yaygın olarak kesirü'l-galat kavramının kullanıldığı anlaşılmaktadır.^[1]

Bir râvînin kesirü'l-galat diye nitelendirilmesine sebep olan pek çok husus bulunmaktadır. Bunları ise;

- a) Mürseli muttasıl nakletme^[2],
- b) Bilinen (ma'rûf) isnadla nakletmeme^[3],
- c) İsnadları karıştırma^[4]

^[1] Bunun yanında yine galatin türlerinden sayılabilecek ancak kullanımı yaygın olmayan müdhiş ve be's galat ifadeleri de burada ele alınabilir. Mesela Ebû Şihâb el-Hannât'ın isnadında İbn Şihâb ez-Zühri diye zikredilmesi müdhiş bir galat olarak nitelenmektedir. (Zehebî, *el-Kâşif* (Cidde: Müessesetü Ulûmî'l-Kuran, 1992), 1/168.) Be's olan, hadisi şekke düşürmeyen lâm-ı ta'rîfin düşmesi gibi galatları ifade etmektedir. (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 250.)

^[2] Dârekutnî, *İlel* (Riyad: Dârü't-Tayyibe, 1985), 12/229; İbn Ebî Hâtîm, *İlelül-Hadis* (Riyad: Metâbiu'l-Humeydî, 2006), 6/382, 534; İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl* (Beirut: el-Mektebetü'l-İlmiye, 1997), 1/488; Beyhakî, *es-Sünenü's-sagîr* (Pakistan: Câmîatu'd-Dirâseti'l-İslâmiye, 1989), 3/173.

^[3] Beyhakî, *Şuabü'l-İmân* (Bombai: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 12/476.

^[4] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 16/531.

d) Mevkûfu merfû nakletme^[5],

e) Sika râvîlerin haberine benzemeyen^[6], mütâbisi olmayan^[7] veya aslı olmayan haberler nakletme^[8]

f) Metinlerdeki ziyâde^[9], ihtisâr^[10] ve dilsel hatalar^[11] şeklinde sıralamak mümkündür.

Bu minvalde hadisin isnad ve metin bakımından diğer tarikleriyle karşılaştırılması suretiyle tespit edilen rivâyetlerdeki galat hususu hadis usulünün tedlîs^[12], lahn^[13], tashîf^[14], ızdırâb^[15], telkin^[16], ihtilat^[17], teferrüd^[18] ve kalb^[19] gibi pek çok konusıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla galat kavramı, bir hadisin isnad ve metin açısından içerebileceği her türlü kusura delalet eden bütün kavramlarla doğrudan ilişkilidir. Ayrıca her ne kadar ziyâde, ihtisâr ve dil hataları gibi metinde görülen kusurlarla da ilişkili olan kesîrû'l-galat kavramının, büyük oranda senedle ilgili meselelerde karşımıza çıktığını ifade etmek mümkündür.

[5] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 308; İbn Huzeyme, *Sahîh* (Beirut: el-Mektebetu'l-İslâmî, ts), 2/250; İbn Ebî Hâtîm, *İlel*, 3/373; 4/185; Beyhakî, *es-Sünenü's-sagîr*, 4/54;

[6] İbn Cevzî, *el-İlelül-Mütenâhiye* (Faysalâbâd: İdâretu'l-Ulûmi'l-Eseriye, 1981), 2/151; Ebû Zür'â, *ed-Du'afâ* (Medine: Umâretu el-Bahsi'l-İlmî, 1982), 3/890; İbn Hibbân, *Mecrûhîn* (Halep: Dâru'l-Vay, 1396), 2/40; İbn Cevzî, *Mevzû'ât* (Medine: el-Mektebetu's-Selefiye, 1966-1968), 3/4; İbn Ebî Hâtîm, *İlel*, 1/133; İbn Hacer, *Takrîb-übüt-tehzîb* (Suriye: Dâru'r-Reşid, 1986), 1/308; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 10/405-410.

[7] Tirmizî, *Sünen* (Mısır: Şeriketu Mektebe ve Matbaatu Mustafa, 1975), 5/540.

[8] Dârekutnî, *İlel*, 7/140; 12/154; 14/95; *Sünen* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 1/299; Taberânî, *el-Mu'cemül-kebir* (Kahire: Mektebetu İbn Teymiye, ty), 6/57; Ukaylî, *ed-Du'afâ* (Beirut: Dâru'l-Mektebetu'l-İlmiye, 1984), 1/110, 111; İbn Ebî Hâtîm, *İlel*, 4/417-418. Benzer şekilde kesîrû'l-galat diye nitelenen ve zayıf bir râvî kabul edilen Osman b. Miksâm el-Basrî'nin da cerh edilme sebebi olarak isnad ve metinlerde mütâbîri olmayan şeyler nakletmesi gösterilmektedir. Bunun yanında kendisiyle ilgili kaderi olmak ve bidat sahibi nitelenmesi de görülmektedir. (İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/264, 269.)

[9] İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/246; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 2003), 8/595.

[10] Tirmizî, *İlelül-kebir* (Beirut: Mektebetu'n-Nahda el-Arabiye, 1409), 253; İbn Ebî Hâtîm, *İlel*, 2/103; Tahavî, *Şerhu me'âni'l-âsâr* (bs: Alemül-Kütüb, 1994), 1/125.

[11] Hattâbî, *İslâhu galat'il-muhaddisîn* (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2018), 104-109; 112-116 vd.

[12] Tirmizî, *el-İlel*, 104; Mizzî, *Tehezîbü'l-kemâl* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 34/430; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* 6/325.

[13] Hattâbî, *İslâh*, 43.

[14] Ahmed b. Hanbel, *Suâlatu Ebî Dâvud li Ahmed b. Hanbel fi çerhi'r-ruvât ve ta'dililim* (Medine: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hukm), 14/4, 323; İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/246; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (Medine: el-Mektebetu'l-İlmiye, ts), 148.

[15] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/113.

[16] Ebû Zür'â, *ed-Du'afâ* (Medine: Umâretu el-Bahsi'l-İlmî, 1982), 3/828; Mizzî, *Tehezîbü'l-kemâl*, 26/480; İbn Hacer, *Tehezîbü't-tehzîb* (Hindistan: Matbu'atu Dâirati'l-Me'ârif, 1326), 9/465; Nesâî, *Sünen* (Halep: Mektebetü'l-Matbu'âti'l-İslâmiye, 1986), 8/319; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/517

[17] Dârekutnî, *el-İlel*, 11/143.

[18] Taberânî, *el-Mu'cemül-evsat* (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts), 6/167.

[19] İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beirut: Dâru lhyâti'l-Turâsi'l-Arabî), 7/188.

Çalışmamızda zabt açısından bir ta'n sebebi olan kesirü'l-galat kavramı sened ve senedde yer alan râviler bağlamında teorik ve pratik açıdan irdelenecektir. Teorik açıdan, kesirü'l-galat kavramının mahiyetine değinilecektir. Pratik açıdan ise ricâl kitaplarındaki kullanımını tespit edilecek, bu bağlamda bir râvinin hangi durumlarda kesirü'l-galat diye nitelendiği belirlenecektir.

Kesirü'l-galat kavramının cerhe sebebiyet vermesi, hatalarının doğrularından çok olmasıyla ve hatalarının büyüklüğüyle doğrudan ilişkilidir. Özellikle bu iki durum gerçekleştiğinde kesirü'l-galat bir râvinin cerhinden bahsedilebilir. Ancak hadis ricâli ile ilgili yapılan tenkitlerde, râvinin kendisine sonradan arız olan veya geçici hâller sebebiyle çokça hataya düşmesi, bazı rivâyetlerinde galatlar yapması ve ashâbü'l-hadisle bir arada bulunmaması gibi sebeplerden dolayı hataya düşüyor olması da râvinin kesirü'l-galat diye nitelenmesine sebebiyet vermiştir. Bu durumlarda ise râvinin nisbî olarak cerh edildiği görülmektedir. Ayrıca cerhe sebebiyet veren galatta ısrar konusunun da burada zikredilmesi gerekmektedir. Nitekim her ne kadar galatında ısrar eden râvinin kizble ilişkisinden bahsediliyor olsa da pratikte o râvinin sadece ilgili rivâyetinin terkedildiği görülmektedir.

Çalışmamızda kavram, teorik açıdan incelenirken hadis usulü ve ilelü'l-hadise dair eserlerden istifade edilmiştir. Pratik açıdan incelenirken İbn Hacer'in (ö. 852/1149) *Tehzibü't-tehzib* ve *Takribü't-tehzib* adlı eserinden kesirü'l-galat diye nitelenen râviler tek tek tespit edilmiştir. Bu bakımdan çalışmamızın merkezinde bu iki eser yer almaktadır. Akabinde Mizzî'nin (ö. 749/1348) *Tehzibü'l-kemâl* isimli eserindeki diğer râviler, bilgisayar programları aracılığıyla taranarak tespit edilmiştir. Buralarda tespit edilen râvilerin durumları ise mümkün olduğu ölçüde ilel, ricâl, metin ve hadis usulü eserlerinde cerh sebepleri, rivâyet sayıları, tenkit edilen nakilleri bağlamında incelenmiştir. İkincil literatürde ise Emin Aşıkıttu'nun *Hadiste Ricâl Tenkidi*, Halil İbrahim Turhan'ın *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi (Hicrî İlk İki Asır)* ve Muhammed Enes Topgöl'ün *Rivâyetten Râviye: Cerh-Ta'dil Hükümleri Nasıl Oluşturdu?* isimli eserleri çalışmanın önemli kaynaklarıdır. Bu çalışmalardan Emin Aşıkıttu'nun eseri, kavramı teorik açıdan ele alması bakımından önemlidir. Halil İbrahim Turhan ve Muhammed Enes Topgöl'ün eserleri ise çalışmanın fikrî arka planına dair istifade ettiğimiz önemli kaynaklardır. Ayrıca çalışmamızda, münekkidlerin cerh ve ta'dildeki metoduna dair yapılan çalışmalardan da istifade edilmiştir. Burada, şunu belirtelim ki, kesirü'l-galat kavramının bütüncül olarak ne manaya geldiğine dair konuyu detaylıca irdeleyen bir çalışmanın olmaması bizi bu araştırmayı yapmaya sevk etmiştir.^[20]

^[20] Ayrıca Mustafa Taş tarafından hazırlanan "Buhârî'nin Cerh-Ta'dil Metodu" isimli doktora tezinde de bu kavramın teorik olarak ve Buhârî'nin yaklaşımı çerçevesinde ele alındığı söylenmelidir. Mustafa Taş, *Buhârî'nin Cerh-Ta'dil Metodu* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.)

1. BİR CERH TERİMİ OLARAK KESİRÜ'L-GALAT VE KAİDELERİ

Kesirü'l-galat kavramı erken dönemlerden itibaren kullanılan bir ifadedir. Bir cerh ve ta'dil kavramı olarak galatla ilgili söylenebilecek ilk şey, kavrama dair tasnifin İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker* adlı eserinde metâin-i aşere çerçevesinde ortaya konulduğudur. Bu bağlamda İbn Hacer, zabtla ilişkili ta'n noktalarına fuşü'l-galat kavramını dahil etmiş ve bu kavramı gaflet, vehm, sû-i hıfz ve muhâlefetü's-sikât gibi ilişkili kavramlardan farklı bir kategoriye yerleştirmiştir.^[21] Müellif, *Nüzhetü'n-nazar*'da ise fuş kelimesinden kastının kesret olduğunu ifade etmiş ve kesirü'l-galat ile fuşü'l-galatı aynı anlamda kullanmıştır.^[22] Rivâyetlerinin sonucunu ise münker olarak değerlendirmiş^[23] ve râvînin durumunun zayıftan daha şiddetli bir kategori olan münkerü'l-hadis, sâkıt ve metrûk ile aynı kategoride olduğunu ifade etmiştir.^[24] İbn Hacer'in ta'n noktalarını esas alarak zikrettiği kusurlar, fuşü'l-galat, fartü'l-gaflet, vehm, sû-i hıfz ve muhâlefetü's-sikât'dır. Tüm bu kavramların içeriği incelendiğinde ise gafletin telkine açık olmak; vehmin mürsel olan hadisi muttasıl, mevkûfu merfû nakletmek gibi anlamlara geleceği ve muallel sayılacağı; sikaya muhâlefetin ızdırâb, kalb ve idrâc ile ilişkili olduğu; hâfıza bozukluğunun râvîde süregelen veya sonradan ârız olan sorunlar ile bağlantılı olduğu görülmektedir.^[25] Dolayısıyla galat kavramı, râvîde bulunan kusurlarla alakalı olan diğer kavramlarla doğrudan ilişkilidir. Daha sonra da temas edileceği üzere, galat kavramının râvînin ta'n edilmesine sebep olan adalet kusurlarından kizb, ittihâmü'r-râvî bi'l-kizb, bid'atü'r-râvî, fartü'l-gafle, vehm, sû-i hıfz ve muhâlefetü's-sikât gibi kavramlarla da yakından ilişkilendirildiği görülmektedir. Ayrıca mezkûr kavramların kimi zaman aynı anlamda kullanıldığı kimi zaman ise umûm husûs ilişkisi içerisinde oldukları da söylenebilir. Bu bağlamda metâin-i aşereden olan sû-i hıfza neden olan şeylerden biri ihtilattır.^[26] Aynı zamanda fuşü'l-galat veya kesirü'l-galat terimleri de râvînin hâfızasıyla ilişkilidir. Zira râvîlerin ihtilat sebebiyle kesirü'l-galat diye nitelendiği görülmektedir.^[27] Yine kesirü'l-galat olan bir râvînin çokça hata yapmasının sebepleri arasında sû-i hıfzı yer alabilmektedir. Ayrıca vehm ile kesirü'l-galat kavramlarının münekkitler tarafından birbiri yerine kullanılabilirdiği görülmektedir.^[28] Bunun yanında fartü'l-gafle olan bir râvî bir baş-

[21] İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar* (Nuhbe Metninde) (Riyad: Matba'âu'ts-Sefir, 1422), 276.

[22] İbn Hacer, *Nüzhe*, 276.

[23] İbn Hacer, *Nüzhe*, 113, 225; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî* (Riyad: Dâru't-Tayyibe, ts), 1/280.

[24] İbn Hacer, *Nüzhe*, 176, 256. İbn Teymiye de benzer şekilde bir râvînin metrûk olma karinelерinden birini kesirü'l-galat diye zikretmektedir. (İbn Hacer, *Nuket alâ Kitâbi İbnü's-Salâh* (Medine: İmadetu'l-Bahsi'l-İlmi, 1984), 1/385.)

[25] İbn Hacer, *Nüzhe*, 276-277; Emin Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi* (İstanbul: İFAV, 1997), 133-139; Bünyamin Erul, "Tan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/558-560.

[26] İbn Hacer, *Nuhbetü'l-fiker*, 4/724; *Nüzhetü'n-nazar*, 104.

[27] Ali el-Kârî, *Şerhu Nuhbetü'l-fiker* (Beyrut: Dâru'l-Erkam, ty), 432; Bünyamin Erul, "Ta'n", 39/558-560.

[28] Ancak zikri geçen kavramların farkını ortaya koyması açısından kesirü'l-galat ve kiletü'l-galat tasnifi yapan Tâhir el-Cezâirî'nin (ö. 1920) de zikredilmesi gerekmektedir. O, kalî olan galatin seyriü'l-hıfz, vehm, münker terimleriyle ilişkili olduğunu ve bunun kesirü'l-galat ile hükmi olarak aynı sonucu doğurduğunu belirtir.

ka münekkıt tarafından kesirü'l-galat diye isimlendirilebilmektedir.^[29] Dolayısıyla İbn Hacer'in kategorilere ayırmış olduğu ta'n noktaları arasında bir geçişkenlikten bahsedilebilir.^[30]

Zabta taalluk eden ta'n noktalarının ilişkisine böylece vurgu yapıldıktan sonra galat kavramının cerhi gerektirmesi konusunda galatın mahiyeti ne olmalıdır ki rivâyet münker sayılsın veya reddedilsin? sorusuna cevap aranmalıdır. Bu minvalde öncelikle İbn Ma'ın'in (ö. 233/848) sözlerini ele alalım. Onun, "rivâyetlerinde yanlışları olanlara şaşırmaııp kusuru bulunmayanlara şaşıtığını, zira hata yapmayanın kezzâb diye nitelenebileceğı" yönündeki ifadesi meseleye bakış açısını göstermesi açısından önemlidir.^[31] Benzer şekilde Ahmed b. Hanbel, (ö. 241/855) "insan olanın hata yapmaya meyilli olduğunu, hiç kimsenin hata ve tashiften geri kalamayacağı" söylerken^[32], Abdullah b. Mübârek, (ö. 181/797) ise "vehimden kim sâlim olmuştur?" diyerek herkesin vehme açık olduğunu belirtmiştir^[33] Yine Ubeydullah el-Eşca'ın Süfyan es-Sevrîden (ö. 161/778) naklettiğı bir rivâyette "(hadis rivâyetinde) hıfzı kuvvetli olan bir kişi hata yapsa bile hâfız olma vasfını korur. Şayet hataları çoksa o kişi (hadis rivâyetinde) terkedilir."^[34] denmesi de konunun başka bir örneğı olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla galat dendiğinde mutlak bir şekilde bir râvînin cerh edileceğı anlaşılmamalıdır.^[35] Peki bu durumda ne kadar veya nasıl galat olmalı ki râvînin zapt açısından cerh edilsin? sorusu gündeme gelmektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde teorik olarak galatın üç temel hususta cerhe sebebiyet verdiğı görülmüştür. Birincisi râvînin hatalarının doğrularından fazla olmasıyla bağlantılıdır. Konuyla ilgili olarak İmam Şâfi'î (ö. 204/820) "Muhaddislerden kimin galatı çoksa, sahih kitaplarda da naklinin aslı yoksa o kişinin hadisi kabul edilmez ki bu durum hatası çok olan şâhidin şehâdetinin kabul edilmemesine benzemektedir." demektedir.^[36] Benzer şekilde Şu'beden (ö. 160/776) aktarı-

(Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar* (Halep: Mektebetu'l-Dâireti'l-İslâmiye, 1995), 1/247)

[29] İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 8/103; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm* (Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, 1993), 14/374.

[30] Bu geçişkenliğin tespitinin yapılabilmesi ise her bir münekkıdın bu terimlerin kullanım alanının değerlendirmesinin yapılması ile mümkündür. Ancak bu çalışmada tek bir kavram üzerine odaklanıldığı için böyle bir çalışma daha sonra meydana getirilecek olan araştırmalara bırakılmıştır. Konuyla ilgili pek çok münekkıdın cerh ve ta'dildeki metoduna dair çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar incelendiğinde ise yukarıda zikri geçen ta'n noktalarını karşılaştırmalı bir şekilde aynı anlama geldiğı ve farklılaştığı noktalardan hareketle ele alan bir çalışmaya rastlanmadığı belirtilmelidir.

[31] İbn Receb, *Şerhu İlelü't-Tirmizî* (Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, 1987), 1/436.

[32] İbnü's-Salâh, *Mukaddime* (Suriye: Dâru'l-Fikr, 1986), 1/279.

[33] İbn Receb, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, 1/436.

[34] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (Medine: el-Mektebetu'l-İlmiye), 143; Mizzi, *Tehzîbü'l-kemâl*, 1, 161; İbn Receb, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, 1/399; Zehebî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/111.

[35] Ancak hâfız bir ravinin hata yapması hususu her ne kadar vaki olsa da tepkiye yol açan bir davranış olarak da görülmüştür. Öyle ki Vehb b. Cerîr ve Selam b. Ebî Mutî' arasında geçen diyalog bu hususu özetler niteliktedir. Nitekim Selam Vehb'den duyduğu bir rivâyetin isnadındaki hata ile ilgili olarak "Ne şaşırtıcı ki ashâbımızda hâlâ kimi zaman hata yapan bir hâfız bulunuyor." diyerek konuyla ilgili hayretini ifade etmektedir. (Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2001), 7/398.)

[36] eş-Şâfi'î, *er-Risâle* (Mısır: Mektebetu'l-Halebi, 1940), 380; İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/207; İbn Receb, *Şerhu İlelü't-*

lan bir bilgide galatı çok olunca bir kişinin hadisinin reddedileceği ifade edilir.^[37] Ayrıca İbn Receb'in (ö. 795/1393) hataları doğrularından çok olanların cerhinde kimsenin ihtilaf etmeyeceğini belirtmesi de burada zikredilmelidir.^[38] Nitekim İbn Receb eserinde^[39] "bir râvînin muhtelifün fih olmasının sebeplerinden biri hadislerinin çoğunda vehm ve galatlar olması mıdır?" diye bir soru sormaktadır. Sorunun cevabında ise örnek verdiği râvînin halinde galatlarının doğrularından çok olması sebebiyle bir tearuza rastlanmadığı ve bu meselenin ihtilafa sebebiyet veren konular arasında olmadığını belirtmektedir.^[40] Dolayısıyla yukarıdaki ifadelerden hareketle hatası çok olan râvîlerin kesrü'l-galat diye nitelendiği anlaşılmaktadır. Peki çokluktan kasıt nedir? sorusuna nasıl cevap verebileceğimiz ise yine yukarıdaki açıklamalarla sabit olabilmektedir. Zira Süfyân es-Sevrî "hâfız bir râvînin hıfzı kuvvetli ise bu râvî galat yapsa bile hâfızdır. Şayet bu râvînin hıfzı değil de galatı daha güçlü ise râvî terkedilir" demektedir.^[41] Bu minvalde ise hataları doğrularına nispetle daha fazla olan râvîlerin cerh edildiği anlaşılmaktadır. Ancak nicelik konusu pek tabii kişinin rivâyet sayısına ve hadis bilgisine göre değişkenlik gösterecektir. Yine de kaynaklarda konuyla ilgili bazı sayı bilgilerinin de verildiği görülmektedir. Nitekim Abdurrahman b. Mehdî'den (ö. 198/813) on, yirmi, otuz, kırk ve elli hadiste yanılan kimselerden hadis yazdığını ve yüz hadiste yanılmasının ise çok olduğunu ve bu kadar yanılıandan hadis yazılmayacağı bilgisi aktarılmıştır.^[42]

Konuyla ilgili ikinci husus ise râvînin hatasının büyüklüğü ile ilgilidir. Özellikle kizb barındırması veya mezhep taassubu sebebiyle yapılan galatlar bu kategoriye girebilmektedir. Nitekim konuyla ilgili olarak İbn Hibbân (ö. 354/965) rivâyette hatası az olsa da mütâbisi olmayıp teferrüd eden ve sikaların naklettiğine benzemeyen nakillerde bulunanların rivâyetlerinden ihticâc terk edilir ifadelerini kullanmaktadır.^[43] Ancak aslı olmayan^[44] veya üzerine icmâ olan^[45] nakiller yapan râvîlerin durumları ayrılmalıdır. Zira böyle nakilleri olan râvîlerin o rivâyetlerinin terkedileceği yönünde nakiller bulunmaktadır. Mesela, İbn Receb üzerinde icmâ

Tirmizî, 1/400; 2/577; Sehavî, *Fethü'l-mugîs* (Mısır: Mektebetu's-Sünne, 2003), 2/22; İbn Hacer, *Nüket*, 3/426.

^[37] Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404), 410; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 145.

^[38] İbn Receb, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, 2/564.

^[39] İbn Receb, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, 2/564.

^[40] İbn Receb, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, 2/564.

^[41] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 143; İbn Receb, *Şerhu İlel*, 1/399.

^[42] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/28, 33; Ebû Zür'â, *ed-Du'afâ*, 1/161.

^[43] İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, 2/111. Emin Aşıkutlu da İbn Hibbân'ın sık sık ve fâhiş hata yapan ravileri cerh ettiğini belirtir. (Emin Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidî*, 131.)

^[44] eş-Şafi'î, *er-Risâle*, 380; İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/207; İbn Receb, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, 1/400; 2/577; Sehavî, *Fethü'l-mugîs*, 2/22; İbn Hacer, *Nüket*, 3/426.

^[45] Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 410; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 145; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1977), 62; Ukaylî, *ed-Du'afâü'l-kebir*, 1/13; İbn Receb, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, 1/401-402; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/32. İcmâ olan galat örneği için bkz. Beyhakî, *es-Süne-nü's-sagîr*, 4/158.

edilmiş bir galat yapan kişinin o hadisin terkedileceğini belirtir.^[46] Meselenin anlaşılması aynı zamanda örnekler üzerinden de sağlanabilir. Örneğin Ebû Hâlid el-Ahmer'in (ö. 189/804) "أَجَازَ شَهَادَةَ الْيَهُودِ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ" nakli başka rivâyetlerde "شَهَادَةُ أَهْلِ الْكِتَابِ" diye geçmesi hasebiyle hatası üzere icmâ edilen galat diye nitelenmiştir.^[47] Ancak kaynaklar tetkik edildiğinde Ebû Hâlid'in rivâyet ehliyeti açısından sika olduğu, hata yaptığı ve sadûk olarak nitelendiği tespit edilmektedir. Başka bir ifadeyle hadis rivayetindeki hatasının onu cerh etmediği görülmektedir.^[48] Dolayısıyla icmâ olunan bir galat yapan râvînin mutlak reddedilmediği hususu Ebû Hâlid el-Ahmer örneğinden de anlaşılabilir gibi Şu'be'nin de bu yaklaşımı benimsediği tespit edilebilmektedir.^[49] Dolayısıyla üzerinde icmâ olan galat yapan kişinin genel hâlinin değil de o rivâyetinin reddinden bahsedilebilmektedir.

Son mesele ise galatta ısrar konusuyla ilgilidir. Ahmed b. Hanbel, Humeydî (ö. 219/834), İbn Mübârek -Şu'be'nin de bu görüşü kabul ettiği belirtilir- "birinin galatı ortaya çıkar, bu kendine açıklanır ve o da bundan dönmez, galatta ısrar ederse rivâyeti sâkıt olur" demektedir.^[50] Mesela Humeydî, hatasından dönen kişiyle ilgili "şunda hata yaptı denilebileceğini ancak bu kişinin kesirü'l-galat ile maruf olmayacağını" belirtir.^[51] Dârekutnî (ö. 385/995) de benzer şekilde "uyarıldığında hadisinden dönmezse hadisi sâkıt olur" demektedir.^[52] İbn Hibbân ise "hatası kendisine açıklandığı halde dönmeyen kişinin kezzâb olarak isimlendirileceğini" belirtirken^[53], İbn Mehdî yine "galatında ısrar eden kişinin ve bunu açıklamayan kişinin kezzâb olarak nitelendirileceğini" söyler.^[54] Ancak yukarıda söylenenlerin dışında İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) böyle râvîlerin mutlak olarak cerh edilmemesi gerektiğini savunmaktadır.^[55] Dolayısıyla konuyla ilgili kanaatler iki görüş etrafında şekillenmektedir. Birincisi galatta ısrar eden râvînin sadece o rivâyetinin terkini savunan görüştür. İkincisi ise râvînin cerh edilmesi gerektiğini öne süren yaklaşımdır.

Ancak kimi zaman bir râvînin kesirü'l-galat olması, nisbî bir şekilde cerh edilmesine sebebiyet vermiştir. Bu durumda ise râvînin hâlinde bir tearuz meydana geldiği görülmektedir. Nitekim İbn Receb, eserinin "râvînin zayıflığındaki ihtilaf"

^[46] İbn Receb, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, 2/569.

^[47] Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/158.

^[48] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/20.

^[49] İbn Receb, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, 2/569.

^[50] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 144, 145; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 120; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/401;

^[51] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 144.

^[52] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 147.

^[53] Irâkî, *Şerhu Tebsira* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 2002), 1/367. Konuyla ilgili olarak İbnü's-Salâh inat sebebiyle olursa rivâyet terkedilir derken mutlak bir reddetme eğiliminde olmadığını adeta vurgulamak ister. (İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 120; Irâkî, *Şerhu Tebsira*, 1/367.)

^[54] Ukaylî, *ed-Du'afâü'l-Kebîr*, 1/13; Irâkî, *Şerhu Tebsira*, 1/367.

^[55] İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 120.

bölümünde bu soruyu sormaktadır. “Durumunda tearuz bulunan râvîler hakkındaki ihtilafın sebebi fuhşü'l-galatları mıdır?^[56]” suâlinin cevabını ise Hukeym b. Cübeyr, Abdülmelik b. Ebî Süleyman, Muhammed b. Ubeydullah ve Ebü'z-Zübeyr el-Mekkî olmak üzere dört râvînin durumunu inceleyerek aktarmaktadır. Mesela Abdülmelik b. Ebî Süleyman ile ilgili olarak munkatıyı muttasıl, muttasılı munkatı' nakletmesi, münker rivâyetlerde bulunması sebebiyle eleştiriler yapılırken, aynı zamanda onunla ilgili hâfız ve sebt bir râvî değerlendirmeleri bulunmaktadır. Bunun yanında kendisinin daha erken bir dönemde yaptığı nakillerde sadûk olduğu bilgisi kaydedilir. Muhammed b. Ubeydullah için ise leyse bi-şey'in, metrûk, lehu menâkır gibi nakillerin yanında “kitabından naklederse sadûktur” ifadesi yer alır. Ebü'z-Zübeyr ile ilgili olarak “sika, zayıf, hüccet” gibi tanımlamalarla birlikte aslı itibarıyla sika olduğu, zira İmam Mâlik'in kendisinden rivâyette bulunduğu ve onun da sikadan başka kimseden naklinin olmayacağı belirtilir.^[57] Dolayısıyla İbn Receb'in yaptığı değerlendirmeye göre bazı rivâyetlerinde hataya düşen râvîlerin cerh-ta'dîldeki durumlarında bir tearuz meydana gelmektedir. Aynı zamanda daha sonra değinileceği üzere bu râvîlerin nisbî olarak cerh edildiği araştırmalarımız neticesinde görülmüştür.

Ayrıca münekkitlerin kendilerine ulaşan bilgi veya cerhe dair vukûfiyetleri de râvîye dair farklı değerlendirmelerde bulunmalarına sebep teşkil etmektedir.^[58] Nitekim Ebû Zür'a (ö. 281/894) ve İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) arasında geçen aşağıdaki diyalog hatası ve münkerleri çok olan bir râvîde münekkitlerin râvîler hakkındaki değerlendirme farklılıklarının nasıl tearuza yol açtığına görülmesi açısından önemlidir. Buna göre İbn Ebî Hâtim, Ebû Zür'a'ya bir râvînin durumunu sormakta Ebû Zür'a da o kişinin “sadûk olduğunu ve münker rivâyetleri bulunduğunu” ifade etmektedir. Bunun üzerine İbn Ebî Hâtim “Bu onu zayıf yapmaz mı?” diye sorunca Ebû Zür'a “Bana göre böyle değildir. Onu ancak münkerler naklettiğinde zayıf sayarım.” cevabını vermektedir.^[59] Dolayısıyla hatası çok olan bir râvînin sadûk diye nitelenmesindeki durum, ‘hata yapmadığı rivâyetlerde ta'dîl edilir ancak hatası tespit edilen rivâyetlerde zayıftır’ diye anlaşılabilir. Başka bir ifadeyle bazı münekkitlere göre bir râvînin hata yapması ve münker nakillerde bulunması, ravinin zayıf sayılması için bir sebep değildir. Böyle olan münekkitler, râvînin cerh ve ta'dîl ilmindeki halini sadûk diye belirlemekte ve hata tespit edilebilen rivâyetleriyle bağlantılı olarak o râvîye zayıf demektedir. Nitekim İbn Receb râvîleri taksim ettiği kısımda adalet ve zabt sahibi olup çokça hatada bulunan ancak hataları doğrularını aşmayan râvîleri farklı bir kategori altında değerlendirmekte ve meselenin ehl-i

^[56] İbn Receb, *Şerhu İlelüt-Tirmizî*, 2/560.

^[57] İbn Receb, *Şerhu İlelüt-Tirmizî*, 1/567-572.

^[58] Bunun yanında ilk dönem münekkitleri tarafından belirlenmeyen bir hususun daha sonraki dönemlerde tespit edildiği ve bundan dolayı da cerhe uğradığı tespiti de buraya eklenmelidir. Ayrıca münekkitlerin fikirlerindeki değişim de bu hususa eklenebilir. Muhammed Enes Topgöl, *Rivâyetten Râviye: Cerh-Ta'dîl Hükümleri Nasıl Oluşturdu* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 46-47, 131-133.

^[59] Ebû Zür'â, *ed-Du'afâ*, 3/934.

hadîsin çoğu tarafından cevaz verilen bir durum olduğuna işaret etmektedir.^[60] Dolayısıyla çok hata yapan râvîlerin adalet ve zabt vasıflarını koruyabildiklerini söylemektedir. Bu husus râvîlerin bazı sebeplerden dolayı galatı çok olsa da nisbî olarak cerh edilebileceğini göstermektedir.

Öncelikle yukarıda açıklanan konuların büyük bir kısmı, bir ravinin hatalarının doğrularından çok olması, hatasının büyüklüğü ve hatasında ısrar gibi konulardan müteşekkildir. Ancak kesirü'l-galat diye nitelenen râvîlerin durumu incelendiğinde bu hususlar dışındaki şeylerin de râvînin kesirü'l-galat diye isimlendirilmesine sebebiyet verdiği görülmektedir. Çalışmanın bundan sonraki aşamalarında ise ricâl eserlerindeki değerlendirmelerden hareketle râvîlerin hangi sebeple kesirü'l-galat diye isimlendirildiğinin tespiti yapılmaya gayret edilecektir.

2. KESİRÜ'L-GALAT İLE İLGİLİ KAİDELERİN RÂVÎ DEĞERLENDİRMELERİNE YANSIMASI

Bu kısımda bir ıstılah olarak cerhe sebebiyet veren kesirü'l-galat kavramının ricâl eserlerindeki durumu irdelenecektir. Mümkün olduğu kadar -kimi zaman bir râvîyle ilgili cerh sonucuna ulaşılabilirken bir münekkidin kendisiyle ilgili sika, sadûk gibi değerlendirilmesi bu kapsamın içerisinde bulunmaktadır- râvînin hâliyle ilgili tearuz olmayan kişiler seçilmeye çalışılacak ve böylece râvînin cerhine sebep olması açısından kesirü'l-galatın mahiyeti belirlenmeye çalışılacaktır. Böylece kesirü'l-galat diye cerh edilmiş râvînin cerh sebebi, galat kavramı çerçevesinde incelenecektir.

2.1. Galatının Savâbindan Çok Olması

Eyyûb b. Hût ile ilgili olarak kaynaklarda kesirü'l-galat ifadesinin yanında "İa yukteb hadisuhu, leyse bi şeyin, kezzâb, metrûk, münkerü'l-hadis" gibi pek çok cerh ifadesiyle karşılaşılmaktadır.^[61] Râvînin cerh edilmesinin sebepleri nelerdir? sorusu sorulduğunda ise rivâyetlerinde teferrüd etmesi, mürseli muttasıl nakletmesi, Katâde'den (ö. 117/735) yaptığı nakilleri ondan işitmemesi ve mütâbi'î veya aslı olmayan, bâtil diye nitelenen nakillerde bulunması gibi cevaplara ulaşılabilmektedir.^[62] Öyle ki hatası savâbını nasıl geçiyor sorusunun cevabı da böylece verilebilir. Nitekim Eyyûb b. Hût'un neredeyse tüm rivâyetlerinin yukarıda zik-

^[60] İbn Receb, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, 1/397.

^[61] Buhârî, *et-Târîhü'l-kebir* (Haydarabad: Dairetu'l-Mearifî'l-Osmaniye, ty), 1/414; Nesâî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn* (Halep: Dâru'l-Vay, 1396), 1/15; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/166; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/246; *İlelü'l-Hadis*, 4/418; İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/6; Dârekutnî, *ed-Du'afâ*, 1/258; İbn Cevzî, *ed-Du'afâ*, 1/130; Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 1/110; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/402.

^[62] Dârekutnî, *el-İlel*, 7/140; 12/154; 14/95; Sünen, 1/299; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 6/57. Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 1/110, 111; İbn Ebî Hâtim, *el-İlel*, 4/417-418.

redilen sebepler çerçevesinde eleştirilmesi^[63] de kesirü'l-galat kavramının kendisiyle ilgili kaideye uygun bir şekilde kullanımına işaret etmektedir. Benzer şekilde Zem'a b. Sâlih el-Mekkî'nin de cerhinde galatlarının çokluğunun etkin rol oynadığı söylenmelidir.^[64] İki yüz rivâyeti bulunan^[65] Zem'a'nın mütâbî'leri olmayan nakillerde bulunması ve isnadın yapısındaki (mürseli muttasıl, mevkûfu merfû nakil gibi) hatalarının çokluğu sebebiyle cerh edilmektedir.^[66] Râvîyle ilgili yapılan "hadislerinde münkerleri galebe olan" tanımlaması ise hatalarının doğrularından fazla olduğunu gösteren bir delil olarak karşımıza çıkmaktadır.^[67] Nu'mân b. Râşid'in^[68] durumuna gelindiğinde ise özellikle isnadda yanlış isim zikretme, mürseli muttasıl ve mevkûfu merfû nakletmesi sebebiyle pek çok rivâyetinde tenkide uğramış olduğu söylenebilir.^[69] Zira tespit edilebildiği kadarıyla kütüb-i tis'a içerisinde kendisinden nakledilen 13 nakil varken rivâyetlerinin çoğunun yukarıda da zikredilen sebepler ekseninde tenkide tabi tutulduğu görülecektir.

Konuyla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür.^[70] Ancak kesirü'l-galatın hangi durumlarda bir cerh sebebi olduğu kaidenin zikredilen üç örnek ekseninde anlaşıldığını düşünüyoruz. Ayrıca İbn Hacer'in ta'n noktası olarak belirlediği kesirü'l-galat kavramının ve rivâyeti münker olan kesirü'l-galat râvîlerin de bu kapsama girdiğini söylemek gerekmektedir. Mezkûr râvîlerin böyle rivâyetlerinin ise yine İbn Hacer'in de belirttiği gibi münker veya gayr-ı mahfûz olarak isimlendiriliyor olması bizi bu iddiaya yönelten temel saikler arasındadır.^[71] Mesela Nu'mân b. Râşid'in hadisleri gayr-ı mahfûz olarak nitelenmekteyken^[72], Zem'a'nın rivâyetleri yine münker olarak zikredilmektedir.^[73]

^[63] Kendisiyle ilgili yapılan hadis uydurma nitelemesi de kezzâb başlığında ele alınacaktır.

^[64] Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, 2/530; Tirmizî, *el-İlelül-kebir*, 1/389; Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 2/94; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/312; İbn Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, 1/296.

^[65] Râvîlerin rivâyet sayılarının belirlenmesinde Cevâmîü'l-Kelim isimli programdan istifade edilmiştir.

^[66] Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 1/74; 2/94, 146; Dârekutnî, *el-İlel*, 9/112, 115, 210, 372 vd.

^[67] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/312; İbn Cevzî, *ed-Du'afâ*, 1/296. İbn Receb ravileri taksim ederken ikinci kategoridekileri gaflet ve sû-i hıfz sebebiyle münkerleri galebe olanlar diye bir nitelemeye bulunmaktadır. (İbn Receb, *Şerhu İlelül-Tirmizî*, 1/396.)

^[68] İbn Ma'in, *Târîh*, 4/252; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, 1/420; 2/492; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/448; İbn Cevzî, *ed-Du'afâ*, 3/164; İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/247; Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 4/268; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 29/445-448; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/265. Buhârî'nin "râvî aslı itibarıyla sadûktur ama hadisinde çokça vehm vardır" yönündeki ifadesi de burada zikredilmelidir. (Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8/80)

^[69] İbn Ebî Hâtim, *el-İlel*, 2/309; 3/468-471; 4/315-316; 5/667; 7/39, 294; Dârekutnî, *el-İlel*, 2/148, 198; 6/319 vd.

^[70] Kaynaklar incelendiğinde cerhe uğrayan cerhinin sebebi olarak kesirü'l-galat bilgisine ulaşılan başka örneklerle de karşılaşmaktadır. Ayrıca kesirü'l-galat kavramının özellikle hatası doğrusundan çok olanlar bağlamında mutlak cerhe sebebiyet vermesi açısından da çok fazla örneğe ulaşılmadığı da burada belirtilmelidir. Kesirü'l-galat râvîlerin durumlarının daha sonraki başlıklarla -özellikle kizb ile ilişkisi ve nisbi cerh hususu- ele alınacak konularda daha geniş bir veri sunduğu görülmektedir.

^[71] Dârekutnî, *el-İlel*, 12/371; 14/95; Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 1/110, 111;

^[72] Tirmizî, *İlelül-kebir*, 298.

^[73] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/312; İbn Cevzî, *ed-Du'afâ*, 1/296.

2.2. Galatının Büyüklüğü

Daha önce de ifade edildiği üzere sadece hataların çokluğu râvinin kesirü'l-galat diye nitelenmesi ve cerh edilmesine sebep olmamaktadır. Meseleyi Salt b. Dînâr el-Ezdî özelinde açıklamaya çalışalım. Salt, “metrûk, leyse bi-şey'in, daif, leyyinü'l-hadis veya muzdaribü'l-hadis” diye nitelenmektedir.^[74] Fellâs (ö. 249/864) ise kendisiyle ilgili kesirü'l-galat nitelemesi de yapmaktadır.^[75] Durumun sebepleri araştırıldığında kendisinin Hz. Peygamber'in ashâbına, Hz. Ali ve ehl-i beytine buğz edenlerden yaptığı nakilleri sebebiyle terk edildiği görülmektedir.^[76] Ayrıca tespit edilebildiği kadarıyla iki nakilde tek kalması^[77] bilgisi de buna eklenmelidir. Ancak Salt b. Dînâr'ın Tirmizî ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde de tespit edilen yaklaşık otuz rivâyetinin çoğunun eleştirildiğini söyleyemez. Tenkit edilen rivâyetlerine bakıldığında ise üç rivâyeti dışında galat sebebiyle eleştirilen nakline rastlanmadığı da söylenebilir. Dolayısıyla buradaki husus biraz daha hatasının büyüklüğü ile ilgili yani Hz. Ali'ye sövmesiyle ilgilidir. Bu konuda kendisine “Allah seni sara hastalığından kurtarsın.” ifadesi dahi kullanılmış ve kendisiyle ilgili deli (mecnun) tanımlaması yapılmıştır.^[78]

Konuyu kizb ve galat arasındaki ilişki çerçevesinde de ele almak mümkündür. Başka bir ifadeyle yalan söylediği ifade edilen râvilerin rivâyetleri aslı itibariyle mevzû' kategorisindedir. Ancak kasıtlı bir şekilde yalan nakilde bulunmayan râvilerin de hatalarındaki büyüklük kesirü'l-galat diye adlandırılmasına sebep teşkil etmiştir. Bu husus ise kimi zaman rivâyet edilen hadisın muhtevası ile ilgili olabilirken kimi zaman da münekkât değerlendirilmesinin farklılığından kaynaklanabilmektedir.

İbnü's-Salâh vaz' ile zayıf arasında bir kategori oluşturarak böyle olan rivâyetlere yani aslı itibariyle yalan olup râvinin yalan söyle kastı bulunmayan rivâyetlere şibhü'l-vaz' ismini vermektedir.^[79] İbnü's-Salâh'ın bu türdeki râvilerin nakillerinde “kasıt” durumunun ise oldukça belirleyici olduğu görülmektedir. İbn Hacer'in *Nüket* isimli eserinde ise konuyla ilgili olarak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde kasten kizb, rey ve bidat ehlinden nakillerde bulunmadığı belirtilirken eserdeki galat-

^[74] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1990), 7/206; İbn Ma'in, *Târîh*, 1/133; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 4/438; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/126; Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 13/221; İbn Hacer, *Tehzibü't-tehzib* 4/434.

^[75] Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve'l-ma'rîfeti'r-ricâl*, 2/310; 3/7; Ebû Zür'â, *ed-Du'afâ*, 3/81; Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 2/209; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 4/438; İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, 1/375; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/126; Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 13/22; İbn Hacer, *Tehzibü't-tehzib*, 4/434.

^[76] İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, 1/375.

^[77] Tirmizî, *Sünen* (Mısır: Şeriketu Meketebe ve Matbaatu Mustafa, 1975), 5/644; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts), 6/167.

^[78] Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 2/209; Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 13/224; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963), 2/318.

^[79] İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 1/100.

ların, kizb niyeti olmayan râvîlerden aktarıldığının söylenmesi de konuyla ilgili ara kategoriye işaret etmektedir.^[80] Ayrıca mevzû rivâyetten kasıt, taammüden kizbde bulunanlar ise Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde böyle kişilerden nakil olmadığı da İbn Hacer'in *Nüket*'inde nakledilir.^[81] Hatîb el-Bağdâdî ise konuya benzer bir yaklaşım sergiler ve kizb olarak nitelenmeyen ancak kizbe götüren galat tanımlamasında bulunur.^[82] Mesela, Yahyâ b. Kesîr el-Basrî ile ilgili olarak da "Kizbe taammüd etmez, ancak kesîrû'l-galat ve vehm'dir." ifadesi kullanılmıştır.^[83] Ya da Abdullah b. Sâlih el-Cühenî örneğini ele alalım. Bir başkasının kendi adına uydurduğu hadisleri naklettiğini bildiğimiz Abdullah b. Sâlih'in durumu aslında uydurma nakilde bulunmaktan farksızdır.^[84] Ancak kendisinin bir kastı ve dahli olmaması yaptığı şeyin galat olarak nitelendirilmesi sonucunu da beraberinde getirmektedir. Bir başka örnekte İbnü's-Salâh'ın şibhü'l-vaz' diye nitelediği bir hadisin râvîlerinden Sâbit b. Mûsâ ed-Dabbî, Hz. Peygamber'den "gece kim çok namaz kılsa gündüz yüzü o kadar güzel olur" rivâyetini aktarmaktadır.^[85] Rivâyet aslı olmayan bir nakil olarak değerlendirilmekte^[86] ve mevzû'at literatüründe de kendine yer bulmaktadır. Ancak rivâyet, içerik itibarıyla bir sakınca doğurmaması ve ibadete teşvik edici bir meseleyi ibraz etmesi sebebiyle şibhü'l-vaz' ve galat diye nitelenmektedir. Dolayısıyla rivâyet aslı itibarıyla uydurmadır. Ancak böyle rivâyetlere uydurma denilmemiş, ara bir kategori oluşturulmuş ve bu, kimi zaman taammüd olmayan kizb kimi zaman da galat olarak ifade edilmiştir. Yine benzer şekilde Sâbit b. Mûsâ'nın terğîb ve terhîb konusundaki bir rivâyetinde kizb kastı bulunmadığı ve naklin galat olduğu dolayısıyla şibhü'l-vaz' mesabesinde değerlendirileceği belirtilir.^[87]

Ancak kimi zaman kizbe taammüd olmasa dahi münekitlerin konuyla ilgili yaklaşımlarında ravinin kesîrû'l-galat veya kezzâb diye nitelenmesi hususu farklılık gösterebilmektedir. Sehl b. Sukayr ile ilgili Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), "yedâ'ü'l-hadis" ibaresini kullanırken İbn Adî (ö. 365/976) kendisinin yalan söyleme

[80] İbn Hacer, *Nüket ile Mukaddimetü İbnü's-Salâh*, 1/360.

[81] İbn Hacer, *Nüket ile Mukaddimetü İbnü's-Salâh*, 1/360.

[82] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/360; Mizzi, *Tehzîbü'l-kemâl*, 6/271; Zehebî, *Mizânü'l-î'tidâl*, 1/514.

[83] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/183. Bu örnek de kesîrû'l-galatın kizbe yol açmayacağı ve vehm ile aynı anlama geldiğın tezini desteklemektedir.

[84] Abdullah b. Salih el-Cühenî'nin hali de burada örnek olarak zikredilebilir. Nitekim kendisi aslı itibarıyla sadûk diye nitelenen ancak sika, memun, münkeru'l-hadis, kezzab diye de tabir edilen bir ravîdir. Onun kizbiyle ilgili İbn Adî, kizbe taammüdü yok açıklamasını yapmaktadır. Nitekim buradaki taammüd olmamasını İbn Hibbân, İbn Huzeyme'den naklen aktarmaktadır. Buna göre Abdullah b. Salih'in öğrencisi ve komşusu olan bir kişi onun hattına benzer bir hatla hadis yazmış ve bunları Abdullah b. Salih'in evindeki kitapların arasına bırakmıştır. Abdullah b. Salih de kendi hattı zannederek ilgili nüshadan rivâyette bulunmuştur. Dolayısıyla Abdullah b. Salih'in aslı itibarıyla sadûk olup neden aynı zamanda hadis uydurmakla itham edildiği bu olayla anlaşılmaktadır. Ancak burada râvinin kastı olmaması sebebiyle genel itibarıyla kezzâb diye nitelenmekten kaçınıldığı görülmektedir. (İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, 2/40; Zehebî, *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*, 10/405-416.)

[85] İbn Cevzî *el-Mevzû'at*, 2/109; Suyûtî, *el-Lealî'l-masnû'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1996), 2/29; İbn Ar-râk, *Tenzîhu's-serî'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1399), 2/106.

[86] Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 1/176.

[87] İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 100.

kası taşımadığını ve galat yaptığını ifade eder.^[88] Öyle ki İbn Adî bunu söylerken “Böyle olmasını temenni ederim.” ibaresini de eklemektedir. Dolayısıyla burada da kasıt taşımayan kizbin yanında galat ifadesi kullanılmaktadır. Râvînin durumu daha derinlemesine araştırıldığında ise “Kim parasıyla Allah'ın kitabında olmayan bir şey yaparsa o merdûddur.” naklini yaptığı görülür.^[89] Başka bir yerde aslı olmayan bu rivâyet Dârekutnî tarafından kabîh bir hata olarak nitelenmektedir. Görünen şudur ki rivâyet aslı itibariyle mevzû olmakta, ama içerdiği bilgi açısından bir sakınca taşıması sebebiyle galat olarak isimlendirilmektedir. Mesela daha önce de zikri geçen Eyyûb b. Hût'ta da benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Kendisiyle ilgili Ezdî, “kezzâb” derken Fellâs, “kesirü'l-galat, metrûk ancak kizb ehlinde değildir” açıklaması yapmaktadır. İbn Adî konuyla ilgili olarak ise “bana göre kizb ehlinde değildir” demek ve bana göre derken konuyla ilgili verilecek hükmün bir başkasına göre değişebileceğine işaret etmektedir.^[90] Benzer şekilde Muhammed b. Muaviye en-Nisâbü'rî'nin aslı itibariyle sika olduğu ve isnadlarda hata yaptığı ve hâlinin değişmesi sebebiyle de kesirü'l-galat olduğu ifade edilirken Dârekutnî ve Yahyâ b. Ma'în kendisini hadis uydurmakla nitelenmektedir.^[91] Ancak râvînin durumu daha derinlemesine incelendiğinde kendisinin sadece isnadlarda mürseli muttasıl, mevkûfu merfû nakletme gibi hataları sebebiyle hadis uydurmakla nitelenmediği söylenebilir. Bazıları tarafından kizble nitelenmesi sâlih biri olmasına rağmen telkine açık bir râvî olmasıyla ilgilidir. Telkini hadis uydurmanın bir çeşidi olarak değerlendirenler olduğu düşünüldüğünde, bağlantının kurulması kolaylaşmaktadır. Bazen de râvîye taalluk etmeksizin rivâyetin kendisi kizb olarak değerlendirilirken râvînin galat yaptığı ifade edilir^[92] ki bu kimi münekkide göre râvînin kizbini gerektirirken kimine göre sadece o rivâyetin kizbini gerektirmektedir. Dolayısıyla kesirü'l-galat olan bir râvînin kizble ithamı iki açıdan ele alınmalıdır. Birincisi bulunduğu rivâyetin kizb içermesi, ancak taammüden yapılmış olmamasıyken ikincisi münekkitlerin konuyla ilgili değerlendirme/bilgi farklılığıdır.

2.3. Galatta Israr

Galatta ısrar konusu râvînin o rivâyetinin reddini ilzam ettirmektedir. Ancak özellikle teorik olarak kesirü'l-galata sebebiyet veren durumlar arasında zikredilmesi ve hatada ısrar edenleri kizb ile ilişkilendiren münekkitlerin olması sebebiyle konu, burada ele alınmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî konuyu ele aldığı bölümde meseleyle ilgili bazı örnekler zikretmektedir. Bu bağlamda Ebû'l-Âliye'nin hatasın-

[88] Mizzi, *Tehzîbü'l-kemâl*, 12/194; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 2/238.

[89] Dârekutnî, *Sünen*, 5/406.

[90] İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/6-10; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/402.

[91] Ebû Zür'â, ed-*Du'afâ*, 3/828; Mizzi, *Tehzîbü'l-kemâl*, 26/480; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 9/465.

[92] Suyûtî, *el-Leali'l-masnû'a*, 2/196; İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, 2/73.

dan dönmesi^[93], Yezîd b. Hârûn'un "Şu hadiste hata ettim." demesi^[94], Seleme b. Alkame'nin rivâyet ettiği şeyden dönmesi^[95] hatasından vazgeçen ve kesîrû'l-galat diye nitelenmeyen râvîlerle ilgili verilebilecek örnekler arasındadır. Nitekim Bağdâdî yukarıda da ifade edildiği üzere Humeydî'den aktardığı bilgilerde böyle râvîlerin sadece o rivâyette hata yaptığını, ancak kesîrû'l-galat diye nitelenemeyeceklerini aktarmaktadır.^[96] Konuyla ilgili bir başka örnekte Nuaym b. Hammâd, "İbn Mübârek-İbn Avn" senediyle hadisler okuyunca Yahyâ b. Ma'in itiraz etmiş ve bunun İbn Mübârek'ten aktarılmadığını belirtmiştir. Nuaym b. Hammâd ise hatasında ısrar etmiş, ancak bu hali ashâbü'l-hadîsi kızdırmıştır. Daha sonra ise yazdıklarına bakınca hata yaptığını kabul etmiştir.^[97]

Dârekutnî gibi müelliflerin galatında ısrar edenlerin "Hadisi sâkıt olur." ifadesinin de ele alınması gerekmektedir. Nitekim tabakat ve terâcim kitapları incelendiğinde hatasında ısrar eden râvîlerin o hadisinin terk edildiği yönünde örneklerle karşılaşmaktadır. Bu bağlamda Ebû Hafs İbn Şahin'le ilgili olarak "Dârekutnî hatasında sonuna kadar giderdi ama sikadır." ifadesi kullanırken^[98] Abdullah b. Muhammed el-Kinânî'nin hatasından dönmemiş ve bu sebeple bazı yaptırımlarla karşılaşmış sonuçta o hadisinin sâkıt ve bâtıl olduğu ifade edilmiştir.^[99] Muhammed b. Ubeyd et-Tenâfûsî'nin de yine hatasından dönmediği, ancak sika ve sâhibü's-sünne bir râvî olduğu belirtilmektedir.^[100] Dolayısıyla yukarıda İbnü's-Salâh'ın galatta ısrar açıklamasının yani galatında ısrar eden kişinin mutlak olarak reddedilemeyeceği görüşünün bu örnekler muvacehesinde şekillendiği söylenebilir.

O hâlde hatasında ısrar eden bir râvînin kizb kategorisinde değerlendirilmesi hususunda, naklettiği bilginin içeriği ve bu bilgideki hatasının büyüklüğü birlikte ele alınmalıdır. Yukarıda zikredilen örnekler çerçevesinde galatında ısrar eden râvîlerin mutlak olarak terk edilmediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle galatta ısrarın kizb ile ilişkisi, Müseylemetü'l-Kezzâb örneğinde olduğu gibi kasten yalan söyleyen peygamberlik iddiasından veya bidatinden dönmeyen ve açıkça ve güçlü bir şekilde bunun propagandasını râvîler hususunda olduğu düşünülmektedir. Nitekim taammüd olmayan kizb ile kesîrû'l-galat kavramı ilişkilendirilebilirken kasten kizb durumunda böyle bir bağlantının olmaması bu konunun göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

^[93] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 145.

^[94] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 146.

^[95] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 146.

^[96] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 145.

^[97] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 146.

^[98] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 16/433.

^[99] İsbekânî, *Târîhu İsbekân* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1990), 2/410.

^[100] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/10; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 26/54; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 9/329; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 8/146.

3. RÂVÎ DEĞERLENDİRMELERİ NETİCESİNDE ULAŞILAN DİĞER KAİDELER

Râvilerin kendilerinde ârız olan birtakım durumlar, doğrularını geçen/geçmeyen çokça hataları ve güvenilir kişilerin meclislerinde bulunmamaları nedeniyle fazlaca hata yapmaları cerh ve ta'dil durumlarında tearuza yol açmaktadır. Mezkûr husus ise kesirü'l-galat olan bir râvînin aynı zamanda sika, sadûk, leyse bihi be's diye anılması yani nisbî cerhe uğraması durumunu da beraberinde getirmektedir. Râvînin hâlindeki bu tearuzun kimi zaman ise münekkidin râvîyle ilgili bilgisi, kendisine sorulan sorunun râvînin ihtilatından/hastalığından/küçüklüğünden önce/sonra olması, râvî ile ilgili tenkittteki bilgisi, kanaat değişimi, başka bir râvîyle kıyaslaması gibi sebeplerden kaynaklanabileceği de unutulmamalıdır.

3.1. Belli Bir Zamanla Kayıtlı Haller

Bir râvînin ihtilat, küçüklük veya hastalık gibi geçici veya kendisine sonradan ârız olan durumlardan ötürü kesirü'l-galat diye nitelendiği durumların inceleneceği başlıkta böyle râvîlerin halindeki tearuz ve bu tearuzun nisbiliğinden bahsedilecektir. Öncelikle özellikle ihtilat, küçüklük ve hastalık gibi sebeplerden ötürü cerhe uğrayan râvîlerin hâllerindeki tearuzun okuması yapılırken râvîlerin aslı itibariyle sika/sadûk olduğu ve kendilerine sonradan ârız olan bir hâl sebebiyle cerh edildikleri unutulmamalıdır. Dolayısıyla râvîlerin halindeki kesirü'l-galat kavramını bu bilgiyi göz önüne alarak okumak gerekmektedir. Bu kategorideki râvîlerin hataları ise doğrularını geçebilir veya geçmeyebilir.

Hadis usulünde râvînin ihtilata uğramadan önce yaptığı rivâyetler kabul edilirken sonradan naklettiği veya ne zaman yaptığı belli olmayan rivâyetler reddedilmekte veya tevakkuf edilmektedir.^[101] İhtilat meselesinin galat ile ilişkisinin ise gerek zihinsel gerekse de fiziksel anlamda bazı yetilerini kaybeden bir insanın doğal seyri içinde hataya açık bir hâle gelmesiyle bağlantılıdır.^[102]

Nitekim konuyla ilgili verilebilecek ilk örnek Ata b. es-Sâib b. Mâlik ile ilgilidir. Atâ, ömrünün sonunda ihtilata uğramış ve özellikle Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Vüheyb dışındaki âlimlerden yaptığı nakiller güvenilir kabul edilmiştir.^[103] Bu hususta kıstas olarak ise Şu'be ve Süfyân ile daha eski bir rivâyet

^[101] İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 392. Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, 469; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 104.

^[102] Hatîb Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 134-137; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 393-395; Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, 469-470. Ancak buralarda zikredilen bazı râvîlerin ihtilalı ile ilgili farklı görüşler de olduğu belirtilmelidir. (Mehmet Fatih Kaya, *Hadis Usulünde İhtilat* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 20-21.)

^[103] Şu'be ve Süfyân'dan yapmış olduğu iki rivâyetin de sonradan yapıldığı kaynaklarda zikredilmektedir. (İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 392; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/112-113.)

alışverişinin olması belirlenmiştir.^[104] Bir başka örnekte ise Ravvâd b. el-Cerrâh el-Askalânî de Buhârî'nin aktardığına göre ihtilata uğramış^[105] ve özellikle Süfyân es-Sevrî'den yapmış olduğu nakillerde galatta bulunmuştur.^[106] Galatının sebebi ise isnadla ilişkili olup Süfyân'dan duymadığı şeyleri aktarmış veya sikaların aktardığı lafızlar gibi nakletmemiş olmasıyla ilgilidir.^[107] Cerîr b. Hâzım Ebû'n-Nadr el-Ezdî de ihtilata uğramış ve galat yapan bir râvî olarak nitelenmektedir.^[108] Abdurrahman b. Abdullah b. Utbe el-Mes'ûdî de benzer şekilde sika olmasının yanında Asım b. Behdele ve Seleme b. Küheyl rivâyetlerinde hataya düştüğü ve ömrünün sonunda ihtilata uğradığı belirtilmektedir.^[109] Muhammed b. Kesîr b. Ebî Atâ es-San'ânî yine "sika, zayıf, sadûk, kesîrû'l-galat" diye nitelenirken kendisiyle ilgili zayıf tanımlamaları ihtilat dönemini yansıtmaktadır.^[110] Hafs b. Gıyâs'ın, sadûk ve kesîrû'l-galat diye nitelenmesi yine ihtilatla ilgili görünmektedir.^[111] Ya da Kabîsa b. Ukbe aslı itibarıyla sikadır, ancak küçükken Süfyân es-Sevrî'den yazdığı rivâyetlerde tespit edilen hatalar, kendisinin kesîrû'l-galat diye anılmasına sebebiyet vermekte ve bazı münekkitler tarafından sadûk mertebesine düşürülmesine sebep olmaktadır.^[112] Öyle ki sadece Kütüb-i Sitte içerisinde kendisinin Süfyân'dan yapmış olduğu yetmiş rivâyet tespit edildiğinde ise neden kesîrû'l-galat tanımlamasına maruz kaldığı da anlaşılacaktır. Dolayısıyla Kabîsa sika bir râvîdir, ancak Süfyân'dan yaptığı nakiller bunun dışında tutulmalıdır ki böyle nakillerin sayısı da bir hayli fazladır, fakat bütün nakillerini aşmamaktadır. Yahyâ b. Yemân el-İclî, sika bir râvîyken felç olması ve hâfızasını yitirmesi sebebiyle kesîrû'l-galat diye nitelen-

^[104] Öyle ki bu hususta Yahyâ b. Ma'în'den "Ata'nın Şu'be ve Süfyân dışındaki tüm hadisleri zayıftır." bilgisi nakledilmektedir. (Ka'bi, *Kabûlü'l-ahbâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 2000), 67). Pek çok isimden yaptığı nakilleri eleştirilen Ata'dan özellikle İbn Fudayl'ın yapmış olduğu bir nakil galat olarak değerlendirilmiş ve bu galat durumu yukarıda da zikredildiği üzere ravinin ihtilatına bağlanmıştır. Sahabeye nispet edilmesi gereken bir bilgiyi tabiiine nispet etmesi galat olarak değerlendirilmiştir. Ancak burada galata sebep olan husus ihtilat olarak zikredilmiştir. (Dârekutnî, *el-İlel*, 11/143; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 20/92; Zehebî, *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*, 6/113.)

^[105] Buhârî, *Târîhü'l-kebir*, 3/336; İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/116.

^[106] Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 9/229; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/56. Bu husus bazı rivâyetlerde galat yapanlar kısmına da dahil olmaktadır. Nitekim kendisinin tespit edilen 105 rivâyetinden 14'ü Süfyân es-Sevrî'den yapılmaktadır.

^[107] İbn Hacer, *Nüzhetü'l-elbâb* (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1989), 4/1865; Beyhakî, *Sünen*, 2/346. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 10/244.

^[108] İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (Beyrut: Dâru Ma'rife, 1379), 1/394-395. Bunun yanında kendisinin ihtilatının ona zarar vermediği, ihtilattan sonra ondan kimsenin bir şey işitmediği de belirtilmektedir. Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in kendisiyle ilgili yapmış olduğu kesîrû'l-galat tanımlamasına ihtilattan başka bir sebep bulunmadığı için ravi burada ele alınmıştır. (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/394-395.)

^[109] İbn Ma'în, *Târîh*, 3/333; Zehebî, *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*, 7/193.

^[110] Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-Kebîr*, 4/128; Zehebî, *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*, 10/380; İbnü'l-Acemî, *el-İhtiyât* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1988), 342; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 9/415; *Takrîbü't-tehzîb*, 514.

^[111] Zehebî, *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*, 9/22; İbnü'l-Acemî, *İhtiyât*, 94.

^[112] Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 23/481; Zehebî, *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*, 10/130; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 8/347.

dirilmiş ve sadûk olduğu belirtilmiştir.^[113] Öyle ki kendisiyle ilgili rivâyetlerinin çoğu gayr-ı mahfûzdur, ancak kizbe taammüdü bulunmaz, ama kizbe benzeyen nakilleri vardır bilgisi aktarılmaktadır.^[114] Bu örnek ise kendisine sonradan ârız olan bir durum sebebiyle kesirü'l-galat diye nitelenen bir râvînin, hataları çok olsa veya büyük hatalar yapsa dahi mutlak olarak cerh edilmediğini göstermesi açısından önemlidir. Yine Ebû Bekir b. Ayyâş ile ilgili olarak sika, sadûk ve kesirü'l-galat nitelmesi yapılmaktadır.^[115] Zira kendisi aslı itibariyle sika bir râvîyken ihtilata uğraması sebebiyle hataları tespit edilmiş ve muhtemelen bu sebeple sadûk olarak nitelendirilmiştir.^[116]

Dolayısıyla bu râvilerdeki kesirü'l-galat kavramı hatası çok anlamındadır. Ancak mezkûr hata bir sebep veya dönemle kayıtlıdır. Bu sebep ve dönem tespit edildiğinde râvînin cerhinden bahsedilebilirken kaydın ortadan kalktığı durumlarda râvînin güvenilirlik durumu mevzubahis olmaktadır.

3.2. Bazı Rivâyetlerinde Hataya Düşenler

Çalışmanın bu başlığında hatası çok olan ancak savâblarını geçmeyen^[117] ve kesirü'l-galat diye nitelenen^[118] râvîlerin durumu işlenmeye çalışılacaktır. Bu kategoride hadisleri yazmaması veya sadece hıfzından nakilde bulunması veya tek kişiden yaptığı nakillerde hataya düşmesi gibi hususlar sebebiyle bazı münekkitler tarafından cerh edilen râvîler ele alınacaktır. Bu râvîlerin aslı itibariyle sika diye nitelenmeleri ve bazı rivâyetlerindeki hatalar sebebiyle cerh edilmeleri durumu vaki- dir. Bazı râvîler hakkında ise rivâyetlerindeki hatalar nedeniyle sika veya zayıf diye nitelendirilmediği ve bir alt kategori olan “sadûk, la be'se bihi” gibi bir mertebede râvînin ele alındığı görülmektedir. Mesela, “sika, hâfız ve kesirü'l-galat” olarak nitelenen Müemmel b. İsmail el-Kureşî^[119], ile ilgili olarak Buhârî münkerü'l-hadis^[120] tabirini kullanılırken, Yahyâ b. Ma'în ve İbn Hibbân onu sika saymaktadır.^[121] Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) de onunla ilgili “sadûk ve kesirü'l-hata” tanımlama-

[113] İclî, *es-Sikât* (Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1985), 2/360; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 11/199; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 32/56; Zehebî, *Mugnî* (Katar: İhyâu't-Turâsî'l-İslâmî, 1987), 2/746; Zehebî, *Siyer* 8/356; İbnü'l-Acemî, *İgtiyât*, 374; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 11/307.

[114] İbn Adî, *el-Kâmil*, 9/91.

[115] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/360; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 12/34.

[116] İbnü'l-Acemî, *el-İgtiyât*, 1/382.

[117] Böyle râvîlerin rivâyetlerine ise bazı istisnalar dışında ehl-i hadîsin cevaz verdiği ifade edilir. (İbn Receb, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, 1/396; Ayrıca bkz. Halil İbrahim Turhan, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi* (İstanbul: İFAV, 2015), 364.

[118] Bazı münekkitler her ne kadar sadece galat, nâdirü'l-galat ve kalîlü'l-galat gibi terimleri kullanmış olsalar da bu terimlerin yaygınlaşmadığı görülmüştür.

[119] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/44; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 29/176; Zehebî, *Siyer*, 10/110; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, 4/228;

[120] Zehebî, *Men tüküllime*, 1/183; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 10/112. Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, 4/228.

[121] Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 29/176-178.

sı yapmaktadır.^[122] Özellikle isnad yapılarında yaptığı hatalar (mürsel nakletme, mevkûfu merfû nakletme gibi), aslı olmayan rivâyetlerinin olması ve metinde bulunmayan şeyleri idhâli bu ithâmlara sebebiyet vermektedir.^[123] Müemmel ile ilgili yapılan eleştiriler incelendiğinde ise yukarıdaki sebepleri hâiz olarak fazlasıyla hata yapması yönünde tenkide uğradığı görülmektedir. Bu husus da Müemmel ile ilgili olarak yapılan kesirü'l-hata tanımlamasının mahiyetini açıklar niteliktedir. Nitekim kaynaklarda İmam Mâlik (ö. 179/795), Ahmed b. Hanbel, Tirmizî (ö. 279/892), İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Nesâî (ö. 303/915) gibi isimlerin râvîsi olan ve daha pek çok kaynakta 507 rivâyeti olan Mü'emmel'in yaklaşık yetmiş rivâyeti Dârekutnî tarafından tenkit edilirken yaklaşık kırk rivâyetini ise İbn Ebî Hâtîm eleştirmektedir.^[124] Dolayısıyla eleştirilen rivâyet sayısının çok olduğu, ancak hatalarının doğrularını geçmediği söylenebilmektedir.

Zira benzer bir şekilde 353 nakli bulunan Abdurrahman b. Muhammed b. Ziyâd el-Muhâribî sika ve hâfız diye tanımlanırken onlarca rivâyette meçhul râvîlerden münker rivâyetlerde bulunduğu, Ma'amer'den işitmediği halde naklettiği, tedlis yaptığı, sadûk olduğu ve bu sebeplerden ötürü kesirü'l-galat diye nitelendiği görülmektedir.^[125] Dolayısıyla kendi hatasının yine çokluğu nisbî olarak cerh edilmesine sebebiyet vermiştir.

Aynı durum 677 rivâyeti tespit edilen Cerîr b. Hâzım el-Ezdî'de de göze çarpmaktadır. Kendisiyle ilgili "sika, leyse bihi be's, zayıf ve münker" tanımlamaları birlikte yer alırken konuyla ilgili Buhârî'nin açıklaması önem arz etmektedir.^[126] Nitekim kendisi râvînin aslı itibarıyla sika olduğunu ifade ederken Katâdeden yaptığı nakillerdeki –ki ondan 21 nakli bulunmaktadır- problem ve hifzından yaptığı rivâyetlerdeki hatası onu bazı münekkilere göre zayıf yaparken bazılarına göre aslı itibarıyla sika olması hasebiyle sadûk mertebesinde bırakmaktadır.

Müslim b. Hâlid ez-Zencî'nin durumuna baktığımızda da kendisi "sika, sadûk, kesirü'l-galat, bazen hata yapardı ve zayıf" diye nitelenirken cerhindeki galatın

^[122] Zehebî, *Siyer*, 10/112; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, 4/228.

^[123] Ukaylî, *ed-Du'afâu*, 2/167; İbn Ebî Hâtîm, *İlelu'l-Hadis*, 3/606; 4/707; 5/160-161, 308, 316, 395; Dârekutnî, *İlel*, 7/249; 9/314; 11/151; 13/41 186; İbn Cevzî, *Mevzû'at*, 2/225; 3/110 vd.

^[124] Konuyla ilgili bir başka husus ise aynı râvînin mevzû olarak nitelenen rivâyetlerinin de bulunmasıyla ilgilidir. Nitekim bu durumda mevzû' nakilde bulunan bir râvînin aynı zamanda nasıl sika diye isimlendirildiği sorusu sorulabilmektedir. Ancak râvînin Mevzû'at literatüründe yer alan rivâyetleri incelendiğinde ise özellikle tenkit edilen ismin hocası İbrahim b. Yezîd veya onun hocasının hocası olduğu görülmektedir. Hiçbir rivâyette sorumlu olarak Mü'emmel'in görülmediği söylenmelidir. Dolayısıyla bu minvalde galata mevzû'nun dahil olmayacağı sonucuna da varılabilir. (İbn Cevzî, *Mevzû'at*, 2/225; 3/110; Suyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a*, 1/385; 2/113, 163; İbn Arrâk, *Tenzihü's-Şerî'a*, 1/106 vd.)

^[125] Zehebî, *Siyer*, 9/136-138; Zehebî, *Men tüküllime*, 1/121; Suyûtî, *Esmâü'l-müdekkîn*, 72.

^[126] Buhârî, *et-Târîhü'l-kebir*, 2/213/214; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/69-72; Zehebî, *Siyer*, 7/98-103. Kendisiyle ilgili ihtilat nitelemesi de bulunmakla birlikte ihtilatının vefatından bir sene önce olması hasebiyle bu başlıkta ravi ele alınmıştır. (İbnu'l-Acemi, *el-İhtiyat*, 73.)

sebebi hadisleri yazmaması olarak görülmüştür.^[127] Bu sebeple de bazı âlimlerce sadûk diye nitelenmiştir. Muhammed b. Mûsâb'ın kesirü'l-galat oluşu da hıfzından yaptığı nakiller ile ilgili görünmektedir.^[128]

Yine 223 rivâyeti olduğu belirtilen İkrime b. Ammâr el-İclî ile ilgili “sika, la be'se bihi ve zayıf” gibi tanımlamaları bir arada görmekteyiz. “La be'se bihi ve zayıf” diye nitelenmesinin sebepleri araştırıldığında ise kesirü'l-galat ifadesiyle karşılaşılabilecektir. Kesirü'l-galat olması durumu ise otuz nakli bulunduğu tespit edilebilen Yahyâ b. Ebî Kesir'den yaptığı rivâyetlerdeki ızdırâbtan müteşekkildir.^[129] Dolayısıyla râvî aslında sikadır. Ancak bir kişiden yaptığı rivâyetlerde galata düşmekte ve hataya düştüğü durumlar sebebiyle bazı münekkitler tarafından zayıf sayılmakta, bazıları tarafından ise mutedil bir kategoride değerlendirilmektedir. Aslı itibariyle sadûk olduğu ifade edilen, ancak sikaların hadislerine benzeyen nakilleri olmadığı için cerh edilen Abdullah b. Sâlih el-Cühenî^[130], 674 rivâyeti olan Leys b. Ebî Süleym'in^[131] ihtilati ve Tâvus'tan yapmış olduğu 74 nakli konuyla ilgili verilebilecek diğer örnekler arasında sayılabilir.

3.3. Ashâbü'l-hadîsten Olmama

Ashâbü'l-hadîsten olmama başlığı altında erken dönemlerin rey ve bidat tartışmaları ekseninde ele alınmamaktadır. Burada kastedilen ashâbü'l-hadîs dışındaki hadiste güvenilir kabul edilmeyen râvî ve hocaların meclislerinde de yer alan râvîlerdir. Nitekim bu râvîler asılları itibariyle ashâbü'l-hadîs meclislerinde de görülüyorken az önce tarif edilen türden meclislerde de yer almaları onların böyle nitelenmesine sebebiyet vermiştir. Mesela, Abdullah b. Recâ el-Gudânî, “sika ve kesirü'l-galat” diye nitelenen râvîlerdendir.^[132] Kendisinin rivâyetleri incelendiğinde ise bir naklinde mütâbî'i olmadığı yönünde bir tenkit tespit edilmektedir.^[133] Bu bilgilere ek olarak ise Yahyâ b. Ma'in'in açıklaması dikkat çekmektedir. Râvîyle ilgili “şeyh, sadûk, la be'se bihi” ifadelerini de kullanan^[134] Yahyâ b. Mai'in'den ak-

[127] Buhârî, *et-Târîhü'l-kebir*, 125; İbn Hibbân, *Sikât*, 7/448; Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 3/79; Zehebî, *Siyer*, 8/176; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/102; İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/6.

[128] İbn Hacer, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/42.

[129] İbn Hibbân, *Sikât*, 5/233; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 20/258; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 7/261-262.

[130] Ebû Zür'â, *ed-Du'afâ*, 3/890; İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, 2/40; İbn Cevzî, *Mevzû'at*, 3/4; İbn Ebî Hâtîm, *İlel*, 1/133; İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, 1/308; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 10/405-410. Bu ravinin durumu daha sonra kezzâb konusu işlenirken de incelenecektir. Nitekim onun hakkındaki cerh sadece zayıflıkla ilgili görünmemektedir.

[131] Ebû Zür'â, *ed-Du'afâ*, 3/824-825; Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 4/14; İbnü'l-Acemî, *İgtiyât*, 95; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 8/465; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/179.

[132] İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/55; Zehebî, *Men Tüküllime* (Zerka: Mektebetü'l-Menâr, 1986), 1/108; Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffaz*, 1/296; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 10/376.

[133] Ukaylî, *ed-Du'afâü'l-kebir*, 1/197.

[134] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 10/377.

tarıldığına göre râvî ashâbü'l-hadîsten değildir.^[135] Ancak Abdullah b. Recâ'nın rivâyetleri incelendiğinde içerik/fikri duruş olarak ashâbü'l-hadîsten sayılmamasını gerektirecek bir bilgiye ulaşılmadığı söylenebilir. Yahyâ b. Ma'în'in bir başkasıyla ilgili kullandığı "Ashâbü'l-hadîsten değildir.", "Hata yapardı çünkü ashâbü'l-hadîsle aynı meclislerde bulunmadı." ifadesi ise bu râvînin neden ashâbü'l-hadîsten sayılmayacağı ile ilgili bir ipucu vermektedir.^[136] Râvînin hoca ve öğrencilerine bakıldığında ise Hammâd b. Seleme, Şu'be b. Haccâc, Harb b. Şeddâd, Ebû Avâne gibi ashâbü'l-hadîsin kendisinden nakilde bulunduğu isimlerin öğrencisi olduğu ve Buhârî gibi bir isme de hocalık yaptığı da görülür. Ancak tespit edilebilen elli beş hocasının yarısından fazlasının hata ve evhamlar yapıyor olması, cerh edilmesi veya meçhul kişiler olması kendisiyle ilgili kesîrû'l-galat ithamının sebebi olarak görünmektedir. Dolayısıyla râvînin katıldığı meclisler ve rivâyet ağı da kendisinin durumunu belirlemede bir etkidir. Nitekim hata yapan çok hocası olan birinin rivâyetlerinde de hata yapması muhtemeldir anlayışı bu hususa zemin teşkil etmektedir.

Muhammed b. Mus'ab b. Sadaka ile ilgili "Evezâ'iden ve diğerlerinden nakillerinde çok hata yapardı veya sadûktur, leyse bihi be's" ifadeleri bulunurken bazı münekkitler, isnadları kalb etmesi, mürselleri muttasıl olarak nakletmesi gibi sebeplerden dolayı onu cerh etmekte, Yahyâ b. Ma'în ise ashâbü'l-hadîsten olmadığını belirtmektedir.^[137] Benzer şekilde kendisinin on altı hocası tespit edilmektedir. Bunlardan altısı zayıf, evhamları ve hataları olan isimler iken Hammâd b. Selemeden yaptığı nakillerde problemler olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla râvînin yine hocalarının neredeyse yarısı ehl-i hadîs münekkitlerince tenkit edilmiştir ki Yahyâ b. Ma'în'in kastı olan ashâbü'l-hadîsten değildir ifadesinin de bu minvalde olduğu düşünülmektedir.

Dolayısıyla râvînin yer aldığı meclislerin durumu da kesîrû'l-galat olarak nitelenmesinin sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Râvînin özellikle hadîs açısından cerhe uğrayan hocalarının çokluğu sebebiyle kendisinin de hatalı rivâyetlerde bulunma ihtimali bu durumun sebebi olarak zikredilebilir.

SONUÇ

Kesîrû'l-galat kavramı hadîs kaynaklarında çok büyük oranda isnadda yapılan hatalar ile ilgili kullanılmıştır. İstilahî kullanımda râvînin özellikle hatasının doğrusundan çok olması, yaptığı hatanın büyüklüğü ve galatında ısrarı cerhini ilzam

^[135] İbn Hacer, *Hedyu's-Sârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1379), s. 413; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzi'b*, 5/210.

^[136] Ukaylî, *ed-Du'afâü'l-kebir*, 2/35.

^[137] Buhârî, *Târîhü'l-kebir*, 1/239; Ebû Zûr'â, *ed-Du'afâ*, 2/400; Ukaylî, *ed-Du'afâü'l-kebir*, 4/138; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/293; İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzi'b*, 507. Ayrıca bazı nüshalarda Yahyâ b. Ma'în'in ashâbü'l-hadîsten sayılmamasının sebebi olarak gaflet karinesinin gösterildiği de burada söylenmelidir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 26/462. Nüsha karşılaştırmaları için ilgili bilginin dipnotuna bakınız.)

ettirebilmektedir. Nitekim ricâl kitaplarında kesirü'l-galat diye nitelenen râvîlerin durumu incelendiğinde hataları doğrularını geçen veya mezhep taassubu güden ya da kasten olmasa da yalan nakillerde bulunan râvîlerin kesirü'l-galat diye nitelendiği görülmektedir. Bu anlamda ıstılahî kullanımın büyük oranda ricâl kitaplarındaki uygulamayla da uyduğu görülmektedir. Galatta ısrar konusunda ise râvînin ısrar ettiği hususun niteliğinin ne olduğu önem arz etmektedir. Zira ricâl kitaplarında yapılan araştırmalar galatında ısrar eden tüm râvîlerin cerh edilmediğini göstermektedir.

Ancak kimi zaman da başka saiklerle bir râvînin kesirü'l-galat diye nitelendiği özellikle ricâl kaynakları ekseninde incelenen râvîlerin durumundan anlaşılmaktadır. Bu râvîlerin ise özellikle nisbî cerhe uğradıkları görülmektedir. Nitekim râvînin kesirü'l-galat diye nitelenmesi kendisine sonradan ârız olan bir durum sebebiyle veya küçükken yaptığı rivâyetlerden mütevellit ise bu durumda râvînin cerh ve ta'dil halinde tearuz bulunmakta ve kendisinin güvenilirliği ile ilgili zaman kaydı gündeme gelmektedir. Mezkûr zamandan önce/sonra yapılan rivâyetlerde sika kabul edilen râvî yine önce/sonra yapılan nakillerde cerh edilebilmektedir. Ayrıca gerek bazı kişilerden yaptığı nakillerde gerekse bazı rivâyetlerinde hatası çok olan, ancak doğrularını geçmeyen râvîlerin de kesirü'l-galat diye nitelendirilmeleri nisbî cerhin bir diğer sebebini teşkil etmektedir. Bunun yanında râvînin yer aldığı meclislerdeki hocalarının hadis rivayeti açısından güvenilirlik durumu da râvînin kesirü'l-galat diye nitelenmesini beraberinde getirmektedir. Öyle ki nisbî cerhe uğramış râvîlerle ilgili yapılan değerlendirmeler bir râvînin sika ve kesirü'l-galat olması durumunun bir kayda bağlı olduğunu da açıklamaktadır. Bu râvîlerle ilgili kullanılan sadûk ve leyse bihi be's gibi kavramların da bir ara kategoriyi işaret ettiğine değinilmelidir. Nitekim bu râvîler bazı münekkitler tarafından sika diye nitelenmektedir. Ancak bazı münekkitler tarafından ise -ihtilat, yaşlılık, hatası çok ancak savâbını geçmiyor gibi- sebeplerle de zayıf sayılmaktadır. Her iki hükümde de zaman kaydı alınırken kimi münekkitlerin bu takyidi koymaksızın râvînin tüm halini gözeterek sadûk veya leyse bihi be's nitelemesinde buldukları görülmektedir.

Bir kavram çalışması olan bu makalenin ise kesin sınırlarla ayrılması mümkün görünmeyen benzer kavramların mahiyetlerinin, kapsamlarının ve karinelerinin ortaya çıkarılması hususunda bir örnek teşkil edeceğini ummaktayız. Daha sonraki çalışmalarda ise cerh ve ta'dil kaidesi dışında metinden kaynaklı galatlar ve bunların sebepleri üzerine bir çalışma yapılması veya münekkitler ekseninde bu kavramın nasıl kullanıldığının tespiti konunun bir başka açıdan da ele alınmasına fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdulkâdir el-Kureşî. *el-Cevâhiru'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiye*. Pakistan: Mir Muhammed Kütüphanesi, ts.
- Abdullah b. Yusuf el-Cürçânî. *'İlletü'l-hadisî'l-müsel sel fi yevmi'l-ideyn*. Bs: Dâru'l-Vatan, 1999.
- Ahmed b. Hanbel. *el-'İlel ve'l-ma'rifetü'r-ricâl*. Riyad: Dâru'l-Hanî, 1422.
- Ahmed b. Hanbel. *Suâlatu Ebî Dâvud li Ahmed b. Hanbel fi cerhi'r-ruvât ve ta'dîlim*. Medine: Mektebetu'l-Ülüm ve'l-Hukm, 1414.
- Ali el-Kârî. *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.
- Aşıkcutlu, Emin. *Hadiste Ricâl Tenkidi*. İstanbul: İFAV, 1997.
- Başaran, Selman. "Fellas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Beyhakî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 2003.
- Beyhakî. *es-Sünenü's-sagîr*. Pakistan: Câmîatu ed-Dirâsetu'l-İslâmiye, 1989.
- Beyhakî. *Şu'abü'l-îmân*. Bombai: Mektebetu'r-Rüşd, 2003.
- Buhârî. *et-Târîhü'l-kebir*. Haydarâbâd: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-Osmâniye, ty.
- Dârekutnî. *ed-Du'afâ ve'l-metrûkin*. Medine: Mecelletü el-Câmîatü'l-İslâmiye, 1403-1404.
- Dârekutnî. *el-'İlelü'l-vâride li-ehâdisî'n-Nebeviye*. Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1985.
- Dârekutnî. *Sünen*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Ebû Abdullah el-Mervezî. *Muhtasarü kıyâmu'l-leyl*. Pakistan: Hadis Akademisi, 1988.
- Ebu'z-Zür'a. *ed-Dua'fâ*. Medine: Umâretu el-Bahsi'l-İlmî, 1982.
- Erul, Bünyamin. "Ta'n". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, 39/558-560.
- eş-Şafîrî. *er-Risâle*. Mısır: Mektebetu'l-Halebi, 1940.
- Hakim en-Nisâbü'rî. *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1977.
- Haţib el-Bağdâdî. *el-Kifâye fi İlmî'r-Rivâye*. Medine: el-Mektebetu'l-İlmiye, ts.
- Haţib el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.
- Hattabî. *İslâhu galatî'l-muhaddisîn*. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2018.
- İrâkî. *Şerhu Tefsira*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 2002.
- İbn Adî. *el-Kâmil fi'd-du'afâ'r-ricâl*. Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiye, 1997.
- İbn Arrâk. *Tenzîhuş-şer'î'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1399.
- İbn Cevzî. *ed-Du'afâ ve'l-metrûkin*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1406.
- İbn Cevzî. *el-İlelü'l-mütenâhiye fîl-ehâdisî'l-vâhiye*. Faysalâbâd: İdâretu'l-Ülümü'l-Eseriye, 1981.
- İbn Cevzî. *el-Mevzû'at*. Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1966-1968.
- İbn Ebî Hâtîm. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Daru l-hyâi't-Turasi'l-Arabi, 1952.
- İbn Ebî Hâtîm. *İlelü'l-hadis*. Riyad: Metâbiu'l-Humeydî, 2006.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyizi's-sahabe*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1415.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hacer. *Hedyu's-Sârî Mukaddimetu Fethu'l-Bârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.
- İbn Hacer. *Nüket alâ Kitâbi İbnü's-Salâh*. Medine: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî, 1984.
- İbn Hacer. *Nüzhetü'l-elbâb*. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1989.
- İbn Hacer. *Nüzhetü'n-nazar*. Riyad: Matbaatu's-Seffir, 1422.
- İbn Hacer. *Takrîbü't-tehzi'b*. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1986.
- İbn Hacer. *Tehzi'bü't-tehzi'b*. Hindistan: Matbaatu Dâirati'l-Me'ârif, 1326.
- İbn Hibbân. *el-Mecruhîn*. Halep: Dâru'l-Vay, 1396.
- İbn Hibbân. *es-Sikât*. Haydarabad: Dâru'l-Me'ârifî'l-Osmâniye, 1973.
- İbn Huzeyme. *Sahîh*. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, ts.
- İbn Receb. *Şerhu 'İlelu't-Tirmizî*. Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, 1987.
- İbn Sa'd. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1990.
- İbnü's-Salâh. *Mukaddime*. Suriye: Dâru'l-Fikr, 1986.

- İbnu'l-Acemî. *el-İgtiyât*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1988.
- İclî. *es-Sikât*. Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1985.
- İsbehânî. *Târîhu İsbehân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1990.
- Ka'bî. *Kabûlü'l-ahbâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 2000.
- Mizzî. *Tehzîbü'l-kemâl*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1980.
- Mübârekfûrî. *Tuhfetü'l-ahvezî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, ts.
- Nesâî. *ed-Du'afâ ve'l-metrûkin*. Halep: Dâru'l-Vay, 1396.
- Nesâî. *es-Sünen*. Halep: Mektebetu'l-Matbuati'l-İslamiye, 1986.
- Nesâî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2001.
- Nevevî. *et-Takrîb ve't-teysîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1985.
- Râmehürmüzî. *el-Muhaddisü'l-fâsıl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404.
- Sehavî. *Fethu'l-mugîs*. Mısır: Mektebetu's-Sünne, 2003.
- Suyûtî. *el-Leâli'l-masnû'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1996.
- Suyûtî. *Esmâu'l-müdekkisîn*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ty.
- Suyûtî. *Tedribü'r-râvî*. Riyad: Dâru'l-Tayyibe, ty.
- Taberânî *el-Mu'cemü'l-evsat*. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ty.
- Taberânî *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Kahire: Mektebetu İbn Teymiye, ty.
- Tahavî. *Şerhu meânî'l-âsâr*. A'lemu'l-Kütüb, 1994.
- Tâhir el-Cezâirî. *Tevcihü'n-nazar*. Halep: Mektebetu'l-Dâireti'l-İslâmiye, 1995.
- Taş, Mustafa. *Buhârî'nin Cerh-Ta'dil Metodu*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Topgül, Muhammed Enes. *Rivâyetten râvîye: Cerh-Ta'dil Hükümleri Nasıl Oluştur?*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2019.
- Tirmizî. *İlelü's-sagîr*. Beyrut: Dâru lhyâu Turâsî'l-Arabî, ts.
- Tirmizî. *İlelü'l-kebîr*. Beyrut: Mektebetu'n-Nahda el-Arabiye, 1409.
- Tirmizî. *Sünen*. Mısır: Şeriketu Mektebe ve Matbaatu Mustafa, 1975.
- Turhan, Halil İbrahim. *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: İFAV, 2015, 364.
- Ukaylî. *ed-Du'afâ*. Beyrut: Dâru'l-Mektebetu'l-İlmiye, 1984.
- Yahyâ b. Ma'în. *Târîh*. Mekke: Merkezi Bahsi'l-İlmî, 1979.
- Zehebî. *el-Kâşif*. Cidde: Müessetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1992.
- Zehebî. *el-Mugnî fî'd-du'afâ*. Katar: lhyâu't-Turâsî'l-İslâmî, 1987.
- Zehebî. *er-Ruvâtü's-sikât el-mütekelleme fihim*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiye, 1992.
- Zehebî. *Men tükillime fihî fehüve muvassak*. Zerkâ': Mektebetu'l-Menâr, 1986.
- Zehebî. *Mizânü'l-i'tidâl*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1963.
- Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1985.
- Zeynüddîn el-İrâkî. *Elfiyetü'l-İrâkî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 2002.